

WILLIAM J. BERNSTEIN

BOLLUĞUN DOĞUŞU

Modern Dünyanın Refahının Gelişimi

Çeviri: Salim Korkmaz

alBaraka
Yayınları

WILLIAM J. BERSNTEIN

ABD'nin Oregon eyaletinin Portland şehrinde yaşayan bir finans teorisyeni ve nörologdur. Modern portföy teorisi alanındaki çalışmalarıyla bilinmektedir. Bernstein'in nörolog geçmişi, finansal yazırlarının benzersiz bir bakış açısına sahip olmasını sağlar; bu yazılarda genellikle psikoloji ve davranışsal iktisat alanlarından elde edilen içgörüler yer alır.

William J. Bernstein aynı zamanda bir yatırım yönetimi şirketinin kurucu ortağıdır, finans ve ekonomi tarihi üzerine birçok kitap yazmıştır. Hakemli finans literatürüne katkıda bulunmuş ve *Money Magazine* ile *The Wall Street Journal* dâhil olmak üzere ABD'nin ulusal basınında çeşitli yazılar kaleme almıştır. Finans temalı çok sayıdaki kitabının yanı sıra 19. yüzyılın başlarındaki iktisadi büyümedeki dönüm noktası, dünya ticaretinin tarihi ve teknolojiye erişimin insan ilişkileri ve siyaset üzerindeki etkilerini ele alan üç tarih kitabı da kaleme almıştır: *The Birth of Plenty*, *A Splendid Exchange* ve *Masters of the Word*. Bernstein, Ayrıca 2017 yılında CFA Institute tarafından verilen James R. Vertin Ödülü'ne layık görülmüştür.

SALİM KORKMAZ

Lisans eğitimini Hacettepe Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümünde tamamlayan Salim Korkmaz, Türkiye Hentbol Federasyonunda iki yıl tercümanlık ve uluslararası ilişkiler koordinatörlüğü görevlerinde bulunmuştur. Yine Hacettepe Üniversitesinde İngilizce Mütercim Tercümanlık Yüksek Lisans Programında lisansüstü eğitime devam etmiş, eş zamanlı olarak da Kapadokya Meslek Yüksek Okulunda uygulamalı çevirmenlik programında öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır.

2013-2023 yılları arasında İstanbul merkezli bir uluslararası kuruluşta tercümanlık, uluslararası ilişkiler koordinatörlüğü ve genel koordinatörlük görevlerinde bulunarak çok sayıda uluslararası zirve, konferans, çalıştay gibi etkinliklerde konuşmacı, moderatör ve organizatör olarak aktif rol almıştır. Hâlihazırda bir vakıf üniversitesinde uluslararası iş birliklerinden sorumlu müdürlük görevini üstlenmekte olan Salim Korkmaz, başta din sosyolojisi, İslam tarihi ve yönetim bilimleri olmak üzere çeşitli alanlarda çok sayıda kitap ve süreli yayının tercümesini yapmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	13
Para Birimlerine Dair Kısa Bir Not.....	19

KISIM I

Büyümenin Kaynakları	21
----------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Bir Zenginlik Hipotezi.....	25
-----------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Mülkiyet.....	77
---------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Akıcılık.....	127
---------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sermaye	169
---------------	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Güç, Hız ve Işık	213
------------------------	-----

ALTINCI BÖLÜM

Büyüme Sentezi.....	247
---------------------	-----

KISIM II

Ülkeler	253
---------------	-----

YEDİNCİ BÖLÜM

Kazananlar – Hollanda ve İngiltere	257
--	-----

SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Arkadan Gelenler.....	305
DOKUZUNCU BÖLÜM	
Sona Kalan.....	355
KISIM III	
Sonuçlar	381
ONUNCU BÖLÜM	
Tanrı, Kültür, Mamon ve Hedonik Çark.....	385
ON BİRİNCİ BÖLÜM	
Büyük Mahsuplaşma	429
ON İKİNCİ BÖLÜM	
Mamon ve Mars: Kazananın Laneti.....	445
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Büyümenin Sonu mu?.....	475
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Ne Zaman, Nerede ve Nereye?.....	483
Dizin	493

ÖNSÖZ

Eşim birkaç yıl önce P. J. O'Rourke'nin *Eat the Rich*'ini kütüphaneden eve getirdiğinde, tarihsel içgörü adına çok şey beklemiyordum. Sayın O'Rourke'nin amacı eğlendirmektir. Dünyanın iktisadi başarısı ve acı hikâyeleri üzerinden yaptığı şaka da yerini bulur: Çürük bir tahvil, küçük kardeşine verdiği borçtur; nitelikli bir tahvil, küçük kardeşine Gambino ailesinin verdiği borçtur.

O'Rourke'nin süslü üslubu, ardındaki zahmetli çabayı gizlemektedir. Nüktelerinin altında derinlemesine araştırılmış bölümler yer almaktadır. Bunlar arasında, Angus Maddison adındaki pek bilinmeyen bir İskoç iktisatçının derlediği, üzerinde kısaca durulan veriler bulunmaktadır. Maddison, dünyanın iktisadi büyümesinde 1820'lerde çarpıcı bir kesinti tespit etmiştir. Bu tarihten önce büyüme neredeyse hiç yoktur, sonrasında ise sürekli ve güçlü bir büyüme söz konusudur.

Maddison'un özet eseri *Monitoring the World Economy, 1820-1992*'nin bir nüshasına erişmem biraz zaman aldı. Ciltli baskı, en kalınından bir dava özeti kadar sıkıcı ve iç karartıcı görünse de içini açtığınızda, Maddison'un verileri, bugüne kadar anlatılan en büyük hikâyeyi ortaya çıkarıyordu; modern dünyanın iktisadi doğuşu. Japonya'nın Meiji Restorasyonu ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin refahına dair yazılmış en iyi yorum dahi Maddison'un eserinde sunduğu ham sayıların tam olarak hakkını

veremez: Japonya'nın kişi başı GSYİH'sında enflasyona göre uyarlanmış %6 büyüme, ortalama yaşam süresinde 2 kat artış, eğitim düzeyinde neredeyse 4 kat artış ve okuma yazma bilmeyenlerin oranının hızla sıfırlanması süreçlerinin tamamının 1. Dünya Savaşı'ndan önceki kırk yılda gerçekleşmesi.

Batı dünyasının kaderindeki bu ani değişimin büyüüne kendimi kaptırdım. Maddison da teknolojik ilerlemeden, ticaretteki, finanstaki ve beşerî sermayedeki gelişmelerden, doğal kaynakların sömürülmesinden kısaca bahsederek ve “büyüme muhasebesi” gibi daha muğlak iktisadi kavramlara atıfta bulunarak gönülsüzce bir açıklama teşebbüsünde bulunur. Ancak bunların hiçbirisi beni tatmin etmedi. Teknolojik değişimin iktisadi ilerlemeyi beraberinde getirdiğine dair yaygın inanış, tek başına her şeyi açıklamaz. Neredeyse tanımı itibarıyla iktisadi ilerleme, teknolojik inovasyonun ürünüdür. Elektronikte, ulaşım ve bilimdeki ilerlemeler bir anda dursa iktisadi büyüme de neredeyse kendiliğinden durur.

İçimi kemiren soru şudur: Neden? Neden dünyanın iktisadi büyümesi ve bunun ardında yatan teknolojik ilerleme birden patladı ve bu *ne zaman* oldu? Neden Floransalılar Da Vinci'nin çizdiği buharlı motorları ve uçan makineleri icat etmediler? Neden onca metalurji bilgileriyle Romalılar elektriği keşfedip telgrafi icat etmediler? Neden matematikteki uzmanlıklarıyla Yunanlılar modern sermaye piyasalarının işleyişinin olmazsa olmazı olan olasılık kanunlarını tarif etmediler? Keza neden Atinalılar iktisadi büyümenin yaygın olarak kabul edilen koşulları olan demokrasi, mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve özgür orta sınıfa sahip olmalarına rağmen Perslilere yenilmelerinden ve Büyük İskender tarafından kuşatılmalarından sonraki iki yüzyıl boyunca çaresiz bir yoksulluğa mahkûm oldular? Hepsinden daha önemlisi, neden Hobbes'un doğa durumundaki yaşamı “yalnız, yoksul, kirli, vahşi ve kısa” –on dokuzuncu yüzyıla kadar insanların çoğunluğunun yaşamını mükemmel şekilde ifade eden kelimeler– şeklindeki tasviri, kâğıda dökülmesinin üzerinden iki yüzyıl geçmeden

Batı Avrupa’da ortadan kayboldu?

Paul Johnson, *The Birth of the Modern* eserinde bu sorulara cevap vermeye olabildiğince yaklaşır. On dokuzuncu yüzyılın başında bilimde, siyasette, edebiyatta ve sanatta yaşanan devrimleri tasvir edişi emsalsizdir; Maddison’un *Early Modern Development History for Poets*’ın düz yazı karşılığıdır. Bununla birlikte Johnson, tarihsel dönüşümlerin en önemlisi olan bu devrimlerinin neden gerçekleştiği sorusu karşısında sessiz kalmıştır. Öte yandan Jared Diamond’un *Guns, Germs, and Steel* eseri, “Yalı’nın Sorusu”nu sorar: Neden tüm yükü beyazlar sırtlamıştır? (Yalı, Yeni Gineli bir kabile mensubudur ve “yük” teknolojik olarak gelişmiş tüm icatlar –özellikle çelik, balta, gazlı içecekler ve şemsiye– için kullanılan yerel bir terimdir.)¹ Her ne kadar Diamond’un kitabı biyolojik ve coğrafi oyuncuların nefes kesici bir özetini sunsa da kabile mensubunun hazin sorusuna değinmez.

O hâlde bana düşen, on dokuzuncu yüzyılın başlarında bir araya gelen ve modern dünyanın büyük iktisadi kalkışını ateşleyen kültürel ve tarihî faktörleri ortaya koymaktır. Etkili bir kurgu dışı metin, ne kadar iyi anlatılmış olursa olsun yalnızca gerçeklelerin ve anlatıların ifadesinin ötesine geçer ve okuyuculara çevrelerindeki dünyayı anlamaları için kullanışlı *araçlar* sunar. Dünya refahının kökenine dair her türlü yaklaşım iki zorluğu beraberinde getirir. Birincisi, hikâye -dünyanın mevcut hâline nasıl geldiği- bir yazarın başa çıkabileceği, doğası itibarıyla en ilgi çekici konulardan biridir. Eğer yazar okuyucunun buna yönelik ilgisini yönetemezse suçlanması gereken tek kişi kendisidir. İkinci zorluk, okuyucuya herhangi bir ülkenin –yalnızca bu kitapta ele alınan birkaç ülke değil– *neden* zengin ya da yoksul, demokratik ya da totaliter, zayıf ya da güçlü olduğunu ve hatta vatandaşlarının yaşamlarından memnun olup olmadıklarını açıklayabilen bir çerçeve sunmaktır. Yazar başarılı olursa okuyucuları, gezegenimizi

¹ Jared Diamond, *Guns, Germs, and Steel* (New York: W. W. Norton, 1999), 13–14.

ve insanlarını gelecekte neyin beklediğine dair bir izlenim dahi edinebilirler.

Bu kitap, konusu itibarıyla üç bölüme ayrılır; neden, nasıl ve nereye. Öncelikle iktisadi büyümenin mutlak kaynaklarını tespit etmeye çalışacağız. Daha sonra bu etkenlerin çeşitli ülkelerde nasıl işlediğini tarif edeceğiz. Son olarak da modern dünyanın hızlı iktisadi büyümesinin kayda değer sosyolojik, siyasi ve askerî sonuçlarına odaklanacağız. Bu büyümenin kaynaklarını anlamanın, çağımızın diğer büyük sorularına yönelik güçlü içgörüler sağladığını göreceğiz:

- ♦ Yalnızca daha zengin değil aynı zamanda daha karmaşık, hızlı ve stresli hâle gelen bir dünyada, ortalama bir insanın genel esenliğine ve memnuniyetine neler oluyor?
- ♦ Zenginlik ve demokratik gelişim arasındaki ilişki nedir? İktisadi ilerleme ve bunun sonucunda ülkeler arasında artan eşitsizlik dünyanın siyasi geleceği için ne anlama geliyor? Irak ve Afganistan gibi ülkelere başarılı şekilde demokrasi ihraç etme ihtimali nedir?
- ♦ Modern çağdaki refahın evrimi, dünyadaki mevcut güç dengesini nasıl etkilemiştir? ABD'nin askerî yükselişi tarihi bir kaza mıdır ve bunun devam etmesi beklenebilir mi? Batılı olmayanlar, özellikle de İslam dünyasındakiler, siyasi ve askerî gücü nasıl elde edebilirler?

* * *

Dünyanın iktisadi büyüme hikâyesindeki tüm alanlarda – hukuk, tarih, felsefe, astronomi mekaniği, teoloji, kamu politikası, sosyoloji ve elbette iktisat– uzman olduğunu kimse iddia edemez. Bunların hiçbirinde uzman olmayan biri olarak bana doğru yolu gösteren, yolumu aydınlatan, yazdıklarımı tashih eden ve süreç boyunca beni cesaretlendirenler yönelik teşekkür listem oldukça uzun.

Ed Tower, ticaret kuramının dehlizlerinde bana göz kulak olarak ve yıllar boyunca lisans ve lisansüstü öğrencilerini iktisat biliminin gizemleriyle tanıştıırken kazandığı bilgeliği uygulamaya

dökerek neredeyse en başından itibaren bu yolculukta bana yol-
daşlık etmiştir. (Üç yıl önce Ed, bu işe birkaç ay önce kalkıştığımı
bilmeden bir iktisat tarihi kitabı yazmayı düşünmemi önermiş,
bu işe devam etmek için gereken itici gücü bana sağlamıştır.) Ro-
bert Ellickson, Bereketli Hilal'deki mülkiyet haklarına dair basıl-
mamış materyalleri, Mark Roe da mülkiyet haklarının uygulama
maliyetlerine dair basılmamış materyalleri temin etmiştir. Victor
Hanson, Yunanların mülkiyet hukukuna katkıları konusunda
yardımcı olmuş, Richard Easterlin para-mutluluk bağlantısı ko-
nusunda bana kılavuzluk etmiş, Stephen Dunn Anayasa Mah-
kemesi'nin etkisinin tarihine dair anlayışımı geliştirmiş, Alex
Johnson fikrî mülkiyetin tarihine normalde yapabileceğimden
daha derinlemesine dalmamı sağlamış, Robert Arnott yaklaşan
kuşaksal fırtınaya dair anlayışımı keskinleştirmiş ve Karl Apuhn,
Büyüme Çağı'nın Orta Çağ'daki öncüllerine dair değerlendirmelerimi
gözden geçirmiştir. Robert Barro, büyümenin eşlenikleri
için veriler ve grafikler; Gregory Clark, İngiliz refahının birkaç
yüzyılının dış hatları için veriler; Emmanuel Saez gelir dağılımı
için veriler ve Jim Hirabayashi, ABD Patent Bürosunun faaliyet-
leri hakkında veriler sunmuştur. Waldo Toobler, Jack Goldsone,
Jay Pasachoff, Robert Uphaus, Niall Ferguson, Paul Kennedy,
Donald Moggridge, Robert Skidelsky, Larry Neal, Jane Albert
ve Richard Sylla, hikâyenin tarihî yönlerine dair cömertçe destek
vermişlerdir. Ron Inglehart, iktisat, kültür ve din arasındaki et-
kileşimin güçlüklerini anlayabilmemde bana destek olduğu için
özel bir teşekkürü hak ediyor.

Ayrıca geçmişte finansal ve iktisadi gazeteciliğin geçmişteki
bazı ustalarından da yardım aldım. William Schultheis bana eleş-
tirel ön tavsiyelerde bulundu. Iowa Kamu Radyosundan Bernard
Sherman neredeyse en baştan en sona kadar tashih süreçlerine
dâhil oldu ve özellikle kamu politikasıyla ilgili alanlarda beni sa-
yısız kez utanç verici durumlara düşmekten kurtardı. *Wall Street
Journal*'dan Jonathan Clements, bu kitabın bölümlerinden bir-
çoğu için merkezî önemde olan stilistik ve yapısal tavsiyelerden,

İngiliz düşünce tarihi konusundaki hassasiyetine kadar çeşitli alanlarda bana yardımcı oldu. *Money* dergisinden Jason Zweig, metin yazarı olarak sahip olduğu deneyimi, uydurma bilgiye karşı hassasiyetini, muzip mizah anlayışını ve konu ile ilgili neredeyse her şeye dair ansiklopedik anlayışını sundu. Üretim aşamasında el yazmalarını düzenlemeye yardımcı olan John D'Antonio, gerektiğinde titiz bir görev insanı ve eşsiz bir düz yazı süsleyicisi oldu.

Judy Brown, uzman görüşü ve sanatsal kabiliyetleriyle nihai eseri ortaya çıkardı; Don Goyette de kitabın grafiklerinin büyük bir kısmının hazırlanmasına ve geliştirilmesine yardımcı oldu. Catherine Dassopulos, iktisatçıların gözüyle modern dünyayı tarif etme gibi iddialı bir çabada hem kendisinin hem McGraw-Hill'in etkileyici yeteneklerini ortaya koydu.

Arkadaşlarım ve ailem de bu kitaba katkıda bulunanlar arasında yerini aldı. Her zamanki gibi Dr. Charles Holloway'ın ölen Avrupalılar ve Yunanlılar ile söz dizimi konularına aşinalığı çok faydalı oldu. Kızım Katheryn Gigler de uzman sosyolojik tavsiyeler sundu. Kathy ve Rick Grossman, metnin nihai hâlini bir kartal gözüyle inceledi. Son olarak biçimlendirilmemiş yazılarımı okunabilir bölümler hâline getiren, kullandığım jargonu ve kestirme ifadeleri kıyasıya daha anlaşılabilir kelimelerle değiştiren ve sık sık da mantık ve akış bulanıklıklarıyla mücadele eden eşim Jane Gigler olmadan bu kitap en baştan var olmazdı. Her bölümün sayısız taslağını yeniden düzenleyerek kırarak ve düzelterek her zaman yanımdaydı. Bu kahramanca çaba dahi onun takıntılı bir kocaya gösterdiği şaşkın hoşgörü ve desteğin gölgesinde kalır.

William J. Bernstein
North Bend, OR